

TAMÁS ÁGNES

„Monsieur János, valójában mit akar? Különben is, a glóbuszát meghagytam Önnek!”

Területvesztések és gyarapodások élclapok karikatúráin (1919–1921)*

Az elemzés forrásai, időintervalluma

E tanulmányban a Párizs környéki békék és azok következményeinek megítélését vizsgáljuk egy a korszakban népszerű műfaj, magyar, ausztriai és csehszlovák élclapok karikatúráinak elemzésére támaszkodva.¹ A magyarországi élclapok közül a *Borsszem Jankó* (1868 óta jelent meg) liberális, a *Magyar Herkó Páter* (1893) antiszemita, a *Mátyás Diák* (1888) pedig elsősorban ellenzéki lapként kategorizálható.² A *Dongó* a magyar nyelvű lapok között speciális helyet foglalt el, mivel az Amerikai Egyesült Államokban, Detroitban élő magyar emigráció élclapjaként jelent meg, melybe hazai alkotók is (például: Jeney Jenő és Garay Ákos) készítettek karikatúrákat. A lap a leghosszabb ideig napvilágot látott amerikai magyar élclap (1903–1933), Kemény György író alapította és szerkesztette. Az Ausztriában kiadott *Figaro* (1857) liberális, pártpolitikától független lap, a *Die Bombéröl* (1871) és a *Wiener Caricaturen*ről (1881) annyit tudunk, hogy a budapesti születésű, zsidó származású Joseph Braun indította útjukra liberális szellemiségben.³ A *Kikerik* 1861-ben Ottokar Franz Ebersberg hívta életre német nemzeti irányvonalat képviselve, a 19. század végétől azonban

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok – OTKA PD 109069 számú pályázat keretében készült. Az idézeteket eredeti helyesírással, a német nyelvű szövegeket saját fordításban közöljük.

¹ *Magyar Herkó Páter* (1919), *Borsszem Jankó* (1919–1921), *Mátyás Diák* (1919–1921), *Figaro* (1919), *Kikerik* (1919–1921), *Die Bombe* (1919–1921), *Die Muskete* (1919–1921), *Wiener Caricaturen* (1919–1921), *Der Götz von Berlichingen* (1919), *Humoristické listy* (1919, 1921), *Dongó* (1920–1921). A lapok esetében a teljes évfolyamok hiányát csupán a *Figaro* esetében okozta a lap megszűnése, a többi hiányzó szám nem elérhető a könyvtárakban. Az analízis szempontjából nem szerencsés, hogy a prágai élclapból az 1920. év anyaga teljesen hiányzik a digitális adatbázisból (elérhető: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=HumL>, utolsó letöltés: 2015. november 16.). Szerbiában és Romániában is végeztünk kutatásokat, de az elemzett időszakból nem találtunk a témába vágó karikatúrákat.

² Kiindulópontként szolgálhat a 19. század folyamán megjelent élclapokat bemutató két munka: Buzinkay Géza: *Borsszem Jankó és társai: magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében*. Budapest, 1983.; Schneider, Elfride: *Karikatur und Satire als publizistische Kampfmittel. Ein Beitrag zur Wiener humoristisch-satirischen Presse des 19. Jahrhunderts (1849–1914)*. Dissertation. Universität Wien, 1972. A 20. századi anyaggal kapcsolatban már csupán sajtó- és irodalomtörténetek rövid összefoglalóira támaszkodhatunk.

³ Tamás Ágnes: *Nemzetiségek görbe tükörben. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Pozsony, 2014. 82–83.; Ujvári Péter: *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, 1929. 138.; Schneider: *Karikatur und Satire*, 295., 301.

már nyíltan antiszemita lap, melyet 1933-ban tiltottak be. A *Die Musket*ét 1905-ben hozták létre azzal a céllal, hogy megjelenjen egy, a katonai körök igényeit, érdeklődését kiszolgáló liberális vicclap. A *Der Götz von Berlichingen* szociáldemokrata élclap volt, melyet az elemzettek közül a legkésőbb, 1919-ben vehettek az olvasók először kézbe.⁴ A *Humoristické listy* hosszú tradíciókkal rendelkező (1858) prágai cseh (csehszlovák) vicclap, melyet német- és zsidóellenesség jellemzett. Az Osztrák–Magyar Monarchia korában az ifjúcsehek irányzatához, azaz a cseh nyelvnek a német nyelvvel való teljes egyenjogúsítását követelő politikai programhoz köthető.⁵

A békefeltételek, a békekötést követő területi veszteségek és nyereségek ábrázolásmódja az élclapok hasábjain a városi olvasóközönség széles rétegeinek véleményét alakíthatták és befolyásolhatták, más sajtótermékekkel együtt megalapozhatták gondolkodásmódjukat e témáról a két világháború között. A vizuális tartalmak azok érdeklődésére is számot tartottak, akik nem tudtak olvasni. Górcső alá vesszük továbbá az új szomszédos országokról kialakított vélekedéseket, az Osztrák–Magyar Monarchia egykori nemzetiségeinek – immár nemzetállami keretek között formálódó – régi és új konfliktusait. Megállapításainkat pedig összevethetjük a korábbi periódusokra vonatkozó vizsgálataink eredményeivel.

1920. június 4-e, a trianoni békeszerződés aláírása előtt a magyar politikai propaganda az ország integritásának megőrzését tűzte ki célul, ezt követően a (teljes) területi revíziót. Az ausztriai lapok elemzésekor 1919. szeptember 10-e, a Saint Germain-i békeszerződés megszületése jelenti a választóvonalat, amikor eldőlt, hogy az új állam, Ausztria – történelme során nem először – nem csatlakozhat Németországhoz. Az ausztriai lapokban többször felbukkanó téma az *Anschluss* tiltása,⁶ mellyel kapcsolatban mindegyik német nyelvű élclap sajnálatát, szomorúságát fejezte ki. Az osztrák–magyar viszonyt a trianoni békét követő periódusban többek között a Magyarország elleni bojkott – a fehérterror következtében elrendelt szankció, melyet Ausztria szigorúan betartott – határozta meg, ami természetesen kölcsönösen rányomta a bélyegét a másikról alkotott és propagált képre, mint ahogy a nyugat-magyarországi felkelés (1921. augusztus 28. – 1921. október 13.) és a soproni népszavazás is (1921. december 14–16.). A trianoni békeszerződés előtti időszakban a csehszlovák–magyar kapcsolatokat, így a területi kérdések megjelenítését is az élclapokban az északi hadjárat (1919. május 9. – 1919. június 23.) befolyásolta. A jelen tanulmányban a magyarországi tanácsköztársaság (1919. március 21. – 1919. augusztus 1.), a bolsevizmus–kommunizmus, továbbá a zsidóság vagy az antant és a többi kisantant ország megítélését nem fogjuk tudni bemutatni, e témák további tanulmányok tárgyát képezik majd.⁷ A területszerzés és -vesztés ábrázolásmódjainak vizsgálata előtt tekintsük át, hogy az ausztriai és

⁴ Schneider: *Karikatur und Satire*, 311.; Castle, Eduard: *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte*. Bd. 3. Wien, 1930. 369–393., 899–904.

⁵ Sekera, Martin: *Das tschechische Pressewesen*. In: Urbanitsch, Peter – Rumpler, Helmut (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie: 1848–1918. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft: Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*. Bd. 8/2. Wien, 2006. 1998.

⁶ A tiltás ellenére tartottak referendumokat erről Vorarlbergben (Svájchoz, 1919. máj. 10.), Tirolban (1921. ápr. 24.) és Salzburgban (1921. máj. 29.), amire reflektálnak az élclapok. A salzburgi népszavazás után az antant nyomására nem kerülhetett sor továbbiakra, mivel mindhárom esetben a választók a Svájchoz, illetve Németországhoz való csatlakozás mellett döntöttek. Pándi Lajos: *Köztes-Európa, 1756–1997 (kronológia)*. Budapest, 1999. 234.

⁷ A Tanácsköztársaság humoros alkotásairól lásd Vörös Boldizsár: „Az állatkert lakói is összegyűltek, hogy érdekeik képviseletére bizalmat válasszanak” (*A Magyarországi Tanácsköztársaság emléke a diktatúra bukása után közzétett viccekben*). *Aetas*, 21. évf. (2006) 2–3. sz. 184–203.

a magyar élclapokban mely nyertes, újonnan létrejött országok képviselői kerültek leginkább a gúny célkeresztjébe!

Míg a magyar élclapokban az utódállamok képviselői általában együtt jelentek meg – kivéve a felvidéki és a nyugat-magyarországi események időszakát –, a bécsi karikatúrákon egyértelműen a csehek tűntek fel „főellenség”-ként: a cseh oroszán városokat (jól olvasható: Pilsen, Reichenberg, Eger) jelképező gyerekeket eszik, Wilson lovag támadóállásban néz szembe vele, de Osztrák Michel kérésére sem tesz semmit,⁸ pedig az amerikai elnök kardjára az „igazságosság”, pajzsára az „önrendelkezési jog” felirat került. A bécsi lap rajzolója Afrikába is beleképzelte a cseheket:⁹ a majomarcúként ábrázolt cseh figura fejformáját a kontinenshez hasonló alakúra formálta, még pisze orrot is kapott Afrika. A cseh koronához hasonló háromlábú szék került az afrikai ember fejére, cseh zenére táncolnak a majmok, és a szilvák, melyekből a cseh szilvalekvár, a Powidl készül, akkorák, mint a kókuszdió, a zebra csíkjait a cseh zászló mintájára átfestették, a cseh ipar pedig – ironikus módon – „felledül” a házaló fakanálárus tevékenysége nyomán.¹⁰ A *Wiener Caricaturen* alkotójának rajza az év végén kevésbé humoros, ő a cseh figura szájába adta a kijelentést, hogy „lerombolta a birodalmat”; az Osztrák–Magyar Monarchia széteséséért a bécsi lapok elsősorban a cseheket tették felelőssé.¹¹

Északi hadjárat

A béketárgyalásokat megelőzően 1919 nyarán felcsillant a remény arra, hogy a kijelölt magyar határok katonai erő bevetését követően megváltoztathatók, ezért a békeszerződés feltételeire adott reakciók elemzése előtt vizsgáljuk meg, hogyan jelent meg az északi hadjárat

⁸ Osztrák és Német Michel az ausztriai, illetve a németországi németeket megtestesítő figura, aki a 19. század óta igen hasonlóan került ábrázolásra. Osztrák Michel egy hálósapkás, térdnadrágos alak, aki a teljes nemzetet személyesíti meg. A 19. század második felében nemzetként elismert monarchiabeli csoportok férfialakjait általában nevekkal is ellátták, míg a többi nemzetiségi csoportot egy férfi képviselt, de nem rendelkezett jellemzőnek vélt keresztnévvel. A magyar lapokban Magyar Mihály (az ausztriai élclapokban János vagy Mihály) személyesíti meg a magyar nemzetet, Michel az osztrák-németeket és a németeket, Vencel pedig a cseheket. Az országokat viszont hölgyként jelenítették meg, ami antik tradíciókkal rendelkezik, amikor még Európát szimbolizálták ifjú nőalakként, később az a keresztény jelképek közé is beépült (Ripa, Cesare: *Iconologia. Az az különféle képek leírása, amelyeket az antikvitásból feltalált vagy tulajdon leleményével megalkotott és magyarázatokkal ellátott a perugiai Cesare Ripa, Szent Mór és Lázár lovagja*. [ford.: Sajó Tamás] Budapest, 1997. 399–400.), s a francia forradalmat követően már az országokat, régiókat, területi egységeket jelképezte.

⁹ A 19. század utolsó évtizedeiben a bécsi lapok a cseheket majomarcúval ábrázolták, amivel – evolúciós szempontból – a fejletlenségüket kívánták hangsúlyozni. A képzettársítás azért ekkor jelent meg az élclapokban, mert eddigre vált ismertté Charles Darwin: *A fajok eredete a természeti kiválasztás útján vagyis az előnyös válfajok fennmaradása a létérti küzdelemben* című műve. A majom-motívum adhatta az ötletet arra, hogy a karikaturista afrikai környezetbe helyezze a cseheket.

¹⁰ *Kikeriki*, 1919. jan. 12. 8.; *Kikeriki*, 1919. jan. 12. 3. A bécsi élclapokban a 19. század utolsó évtizedeiben is felbukkantak ezek a gúnyos-ironikus motívumok (a cseh címerállat, a kétfarkú oroszán, a középkori cseh korona, a szilvalekvár), melyek a cseh államiságot, történelmi múltat igyekeztek nevéssé tenni. A 19. századi megjelenítésről lásd: Tamás: *Nemzetiségek görbe tükörben*, 129–132., 302–306.

¹¹ *Wiener Caricaturen*, 1919. dec. 20. 1. 1920–1921 folyamán már csak egy-egy képen bukkantak fel a csehek a birodalom széteséséért felelős nemzetiségként (például: a cseh figura teszi Ausztriára a koporsója fedelét: *Kikeriki*, 1920. jún. 6. 2.), mivel sokkal inkább az aktuális eseményekre reagáltak (például: konfliktusok Magyarországgal).

az élclapokban.¹² A Felvidék jelentős részének visszafoglalására a Tanácsköztársaság időszakában került sor, így a **rajzokat Magyarországon áthatja a munkásokat eszményítő, szocialista-realista stílus**.¹³ A bécsi lapok egyáltalán nem tértek ki a felvidéki eseményekre – hiszen nem érezték magukat közvetlenül érintett félnek –, csak a csehszlovák és a pesti vicclapok hasábjain láthatók ehhez kapcsolódó képek.¹⁴ Az északi hadjárat várható sikereit hirdette mindegyik magyar alkotás, melyeken kedvelt szimbólum volt mindenekelőtt a térkép, mivel alkalmas a sikerek és a várt eredmény – Nagy-Magyarország területi integritásának visszaállítása – ábrázolására. Az egyik rajzon például a Magyar Királyság térképén áll egy katona, illetve fekszik a *Borsszem Jankó* rajzolója szerint, azaz a területéből nem engednek át másík országoknak semmit sem, testükkel védelmezik. Egy másik kép szerint pedig a szétdarabolt Magyarország mappáját a munkások illesztik össze, ismét csak más alkalommal a „Kommunizmus” nevű pezsgő szétfröccsen a dugó kihúzásakor, s a Magyar Királyság kontúrját festi meg, hiszen az új rendszer alkalmasnak deklarálta saját magát az ország integritásának helyreállítására.¹⁵

Már nem a térkép motívuma tűnik fel, de ugyancsak a Vörös Hadsereg katonáit élteti az „Étrend a Felvidéken” című kép és a képaláírás: „Ezeknek a derék vörös katonáknak, mert fölfalták a *pimasz cseheket*, *cseh-pimaszt* adunk ebédre.”¹⁶ A Vörös Hadsereg katonája buzdít további harcokra a következő verssel: „Fut a rabló, fut a cseh betyár, /Nyomában a vörös proletár./Kardunk élén a jövő ragyog, /Mi vivjuk ki harcos magyarok.”¹⁷ A prágai vicclapban is felbukkant a betyár motívuma, de persze nem a csehek oldalán. 1919 nyarán a magyar betyár az, aki leányt rabol, Szlovákiát viszi el lován, de a cseh lap hasábjain ember

¹² A Vörös Hadsereg a kezdetekben sikereket ért el, később a diplomáciai erőfeszítések is reményre adtak okot, amikor magyar üzleti körök és a békedelegáció megbízottja, Csáky Imre titkos párizsi tárgyalásokat folytatott (amiről azonban az olvasóközönség nem azonnal értesült). Zeidler Miklós: *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései*. Budapest, 2012. 63–66. Később komoly diplomáciai sikerként értékelték azt, hogy kiírták a soproni népszavazást. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009. 92. A nyugat-magyarországi hadmozdulatokról és a soproni népszavazásról lásd még: Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990.

¹³ Talán a világháború időszakánál is szigorúbb cenzúra nehezedett a lapokra a Tanácsköztársaság idején. A *Borsszem Jankó* szerkesztői – a lap 1919. júliusi és augusztusi szüneteltetése után – az 1919. augusztus 31-i számban erről így tájékoztatták olvasóikat: „...a bolsevista rémuralom [...] olyan arculatot kényszerített rá [a *Borsszem Jankóra*], amelytől mi magunk borzadtunk vissza a legfájdalmasabb lélekkel. A szellem szárnyait már régebben megsabdalták, a kommunizmus durva röhejjel összetörte őket.” (2. old.) 1959-ben megjelent egy emlékkönyv az 1919-ben publikált karikatúrákból a Tanácsköztársaság vívmányai előtt tisztelegve, melyben minderről teljesen másként vélekedett előszavában Máté György: „A forradalom kisöpörte ezekből a rajzokból a kesernyést, cinikus kisember »pesti« élceit. A művészek előtt is megnyílt a lehetőség annak ábrázolására, amint a nép megvalósítja az igazi hazafiak legmerészebb álmait. [...] A forradalmakban a hivatalos tréfacsináló *Borsszem Jankó*, *Mátyás Diák*, *Bolond Istók* is teljes szívvel szegezte tollát a korhadt monarchia, a szolgaság szívének.” Gábor Imréné – Rudas Klára (összeáll.): *Újságrajzok. 1919. Forradalmi szatíra az egykorú újságok rajzaiban*. Budapest, 1959. VI.

¹⁴ Az ausztriai lapok azonban – a prágaihoz hasonlóan – kitértek a bolsevizmus terjedésének veszélyére, illetve a magyarországi tanácsrendszer megszűntére (például: *Humoristické listy*, 1919. szept. 26. 320.; *Kikeriki*, 1919. ápr. 6. 3.).

¹⁵ *Mátyás Diák*, 1919. jún. 29. 6.; *Borsszem Jankó*, 1919. márc. 30. 1.; *Mátyás Diák*, 1919. febr. 16. 5.; *Mátyás Diák*, 1919. jún. 8. 4–5.

¹⁶ *Borsszem Jankó*, 1919. jún. 15. 11. A csehpimasz cseh nemzeti étel, melyet palacsintatésztából készítenek, fánkméretű édesség. *Pallas nagy lexikona*. 4. köt. Budapest, 1893. 657.

¹⁷ *Borsszem Jankó*, 1919. jún. 29. 5.

és állat képében is rátört Szlovákiára a magyar, aki a síró fiatal nőt bajszos tűzokádó sárkánként veszi körbe, vagy a szlovák juhászra – akinek már több báránya is halott – ront rá farkas bőrében, a szlovák kisfiút megtámadja bulldogként vicsorogva, akit a cseh apuka oltalmaz, máskor a magyar a „Szlovákiát”-t jelképező fáról lop termést.¹⁸

Amikor katonaként láthatók a magyarok a cseh élclapban, kezdetben túl büszkén, diadalittasan vonulnak a szlovák területeken, majd gyorsan változik a kép, s menekülnek a cseh katonák elől. A hadjárat magyar sikerei ellenére a csehszlovák propaganda úgy interpretálta az eseményeket, mintha katonai erővel verték volna meg a magyar Vörös Hadsereget, s nem az antant közbenjárására, diplomáciai nyomására tették volna le a magyar erők a fegyvert. A diadalt ünnepezve Maurice Pellé tábornok, a csehszlovákiai francia katonai misszió vezetője, a csehszlovák hadsereg főparancsnoka felvágja a magyar férfi gyomrát, melyből a korábban elfoglalt felvidéki városok esnek ki: Košice (Kassa), Prešov (Eperjes), Nové Zámky (Érsekújvár) és Zvolenec (Zólyom). Ugyancsak a magyar akció vereségét jelzi az az allegória, mely szerint a „Szlovákia” lovat ugyan be tudta fogni a magyar betyár, de a ló felrúgta, és a kötél is elszakadt, amivel megzabolázni próbálta a fehér paripát.¹⁹ Még a támadások megindítása előtről, fordított szemszögből, de hasonló jelenetet láthatunk a *Mátyás Diák* hasábjain: a „Felvidék” nevű ló a riadt, kiabáló cseh alakot fogja ledobni a hátról, amit Tomáš Masaryk csehszlovák köztársasági elnök figyel aggódó tekintettel.²⁰ A kép üzenete szerint az állat nem fogadja el új lovasát, a magyar propaganda szerint a Felvidék maga sem akar a formálódó új csehszlovák államalakulathoz tartozni. Ilyesféle tartalmat – nem csupán a Felvidékhez kapcsolódva – több rajz is közvetített olvasói felé, mind egyikük azt sugallta – a trianoni békeszerződés aláírása előtti karikatúrákon szinte kivétel nélkül –, hogy a megszállt, Magyarországtól elcsatolt területek lakóinak jobb sorsa volt a történelmi Magyarországon: Horvátország egy fiatal nő képében sír új hazájában, Jugoszláviában, Itália és Jugoszlávia veszekednek a „Fiume” nevű csecsemőn, s Woodrow Wilson egy bibliai ihletésű képen Bölcs Salamonként kettévágni készül az újszülöttet. Hungária igazi anyaként közbelép, s megragadja az amerikai elnök mindkét karját.²¹ A *Mátyás Diák*ban pedig egy agresszív cseh férjet láthatunk, aki a lábát feltette az étkezőasztalra felesége, „Szlovákia” tányérjába, s haragosan mondja, miközben az ablakból, de a házon kívülről az előző férj, a magyar alak figyel: „Mégis csak hallatlan, hogy nem átallod azt hangoztatni, hogy az első férjeddal boldogabban éltél!”²² Természetesen ennek ellenkezője jelenik meg a csehszlovák vicclapban: a magyar fojtogató ölelésétől akar a szlovák férfi megszabadulni, azaz a nemzetiségi elnyomástól, melyet évtizedek óta el kellett szenvednie – a csehszlovák propaganda szerint.²³ A *Herkó Páter* azonban a nem túl békés cseh és szlovák közös jövőt vetíti előre már 1919 januárjában, amikor az egyik karikatúráján már a cseh és a szlovák alak verekszik Trencsénben.²⁴

¹⁸ *Humoristické listy*, 1919. jún. 27. 209.; *Humoristické listy*, 1919. jún. 27. 214.; *Humoristické listy*, 1919. júl. 4. 220.; *Humoristické listy*, 1919. jún. 27. 210.; *Humoristické listy*, 1919. júl. 11. 230.

¹⁹ *Humoristické listy*, 1919. júl. 18.; *Humoristické listy*, 1919. júl. 25.

²⁰ *Mátyás Diák*, 1919. febr. 22. 5.

²¹ *Mátyás Diák*, 1919. ápr. 20. 5.; *Mátyás Diák*, 1919. máj. 4. 4. Az államot 1929. január 6-tól hívják Jugoszláviának, mégis az élclapokban már ekkoriban ezzel az állammegnevezéssel találkozhatunk, mivel a köznyelvben ezt használták.

²² *Mátyás Diák*, 1920. okt. 24. 1.

²³ *Humoristické listy*, 1919. jan. 3. 15.

²⁴ *Magyar Herkó Páter*, 1919. január (2–3. sz.) 4.

A béketárgyalások és a béketervek értékelése

Természetesen a békekonferenciát is nagy érdeklődéssel figyelték a kortársak: kiemelték, hogy nagyon hosszan elhúzódott, az egyik rajz szerint például a győztes hatalmak képviselői már megöregedtek, hosszú szakálluk nőtt, mire megszülettek a szerződések, egy másik gúnyrajz szerint pedig erősen izzadnak Párizsban a hosszúra nyúlt tárgyalások miatt.²⁵ 1920 elején, amikor a magyar delegáció már Franciaországba érkezett, a *Borsszem Jankó*-ban gróf Apponyi Albert, a magyar tárgyalódelegáció vezetője látható lehajtott fővel, amint Georges Clemenceau francia miniszterelnök, a békekonferencia vezetője felolvassa előtte a békefeltételeket, miközben fegyvereket szegeznek Apponyira. Két héttel később már a szerkesztők vízióját láthatjuk a jövőről, hogy a béke milyen hatással lesz Európára, s e szerint ismét háború dől majd.²⁶

²⁵ Mátyás Diák, 1919. ápr. 6. 5.; Kikeriki, 1919. márc. 30. 2.

²⁶ Borsszem Jankó, 1920. jan. 11. 1.; Borsszem Jankó, 1920. jan. 25. 1.

A bécsi lapokban 1919 őszéig elsősorban a békeszerződés diktátumjellegét emelték ki,²⁷ de nemcsak saját országuk, hanem Németország esetében is: Wilson elnök felbukkant Mózesként, de az ő kőtábláján a tizennégy pont s nem a tízparancsolat látható. Mellette David Lloyd George brit miniszterelnök a „kényszerbéke”, Clemenceau pedig a „Németország megsemmisítése” táblákat emeli a magasba, mellettük egy sírkő is látható a „népek önrendelkezési joga” felirattal.²⁸ Németország megsemmisítésének kívánalma a bibliai tízparancsolattal sem egyeztethető össze, de a karikaturista inkább azt kérte számon a győzteseken, hogy a békeszerződések előkészítésének folyamata és azok tartalma egyáltalán nem emlékeztetett Wilson ígéreteire. Mindezért Lloyd George-ot és Clemenceau-t okolták, akik egy másik képen Wilson „békepipá”-ját tömítik el, a békefeltételek felolvasásakor pedig fagyos-szentekként bukkannak fel.²⁹ Ausztriát megbilincselve, kikötözve, fájdalma közepette kényszerítik a béke aláírására, amivel a pokol arat győzelmet, míg egy másik gúnyrajz szerint Clemenceau vérellátó papírra a Saint Germain-i béke szövegét.³⁰ A *Kikeriki* a békeszerződés-tervezet tartalmát egy bibliai ihletésű jelenettel is bírálta, mely szerint az angyalok és Szent Péter is befogják az orrukat, annyira büzlük a Versailles-i béke, más alkalommal a szövetséges hatalmak a „béke”-csizmát cipésként összefoltozzák, de nagyon rossz minőségű munkát végeznek.³¹ Végül a bécsi lapban a békeszerződés megjelent halálos ítéletként, illetve kivégzésként is, ahogy „Clemenceau-hóhér” lefejezte Germániát és Német Michelt.³²

Területszerzés és -vesztés

A katonai megszállás alatt álló Magyarország politikai propagandájának fontos elemei közé tartozott a Magyar Királyság területi integritásának hirdetése. E történeti érvet hangsúlyozta a propaganda – az etnikai–nemzetiségi határok talán realitásosabb célkitűzéseivel szemben –, így az élclapokban is elsősorban ez kapott teret. Felbukkantak a kortárs plakátokról, képeslapokról és használati tárgyakról jól ismert „Nem! Nem! Soha!” szlogenhez kapcsolódó rajzok, de számos más motívummal is társították e gondolatkört a magyar alkotók.³³

A „Nem! Nem! Soha!” üzenet és a Magyar Királyság, illetve abból kihasítva a megszállt területek térképe jelent meg 1919 decemberében a *Mátyás Diák* rajzán a háttérben, mégis szinte központi elemként, miközben Hungária fiatal nő képében búcsúzik George

²⁷ A Saint Germain-i békeszerződés aláírását követően – mint látni fogjuk – más kérdések kerültek a bécsi lapok fókuszába, magát a békeszerződést a későbbiekben direkt módon nem bírálták.

²⁸ *Kikeriki*, 1919. ápr. 27. 1.

²⁹ *Kikeriki*, 1919. máj. 11. 2.; *Kikeriki*, 1919. máj. 11. 8. A békepipa motívuma a *Mátyás Diák*ban is feltűnt, ott azt Wilson, Raymond Poincaré francia elnök, Lloyd George és Clemenceau szívják el közösen a vesztesek képviselői nélkül. *Mátyás Diák*, 1919. jan. 26. 4.

³⁰ *Der Götz von Berlichingen*, 1919. ápr. 24. 1; *Der Götz von Berlichingen*, 1919. szept. 6. 1; *Der Götz von Berlichingen*, 1919. júl. 5. 3.

³¹ *Kikeriki*, 1919. jún. 8. 3.; *Kikeriki*, 1919. jún. 15. 2.

³² *Kikeriki*, 1919. jún. 29. 1.; *Kikeriki*, 1919. szept. 21. 3. Lloyd George és a francia elnök gyilkosként láthatók még: *Kikeriki*, 1919. dec. 28. 8. Az év utolsó számában egy karikatúrán csontokból kirakva tűnik fel az „1919” felirat, az évszámot töviskoszorú keretezi a krisztusi szenvedéstörténet jelképeként.

³³ A szlogen megfogalmazása az 1918 őszi megalakult Országos Propaganda Bizottsághoz fűződött. Zeidler: *A revíziós gondolat*, 104. A jelmondat a ’Trianon’ szó jelentését (lat. tria non ’háromszoros nem’) használta fel. Zeidler: *A revíziós gondolat*, 194.

Clerktől.³⁴ Az angol diplomatát azzal az üzenettel bocsájtja haza Hungária, hogy az újonnan hatalomra segített Horthy Miklós az ország integritásának visszanyeréséért fog síkra szállni, tegyen így ő is Nagy-Britanniában. A békekötés egyéves évfordulóját követő számban „A magyar Diogenes”, gróf Apponyi Albert keresi a jóvátételi bizottságot „Nem! Nem! Soha!” feliratú lámpásával, de nem találja. A kép háttérében a trianoni Magyarország látható, kiegészítve Nyugat-Magyarországgal, de a történelmi Magyar Királyság kontúrja is felsejlik.³⁵ A térkép-motívum természetesen a szlogen nélkül is különösen alkalmas volt a területi veszteségek szimbolizálására, így számos alkalommal találkozhatunk ezzel a szemléltető-eszközzel a karikatúrákon mind a magyar, mind pedig az ausztriai lapokban.³⁶ Nem csupán élclapokban megjelenő motívum, amikor Nagy-Magyarország térképéről, melyet egy fa lombja formáz meg, a nyugat-magyarországi régiót jelképező lombkoronát tépik le, illetve az ország térképét szétszakítják a későbbi kisantant államok.³⁷ A *Kikeriki* szerint Német-Ausztria térképéből ollóval vágják ki a területüket a renitens tanulók, miután egy földgömböt már kilyukasztottak, amit Wilson tanár úr mosolyogva kísér figyelemmel. A délszláv diák már megszerezte Stájerországot, az olasz majdnem végzett Dél-Tirol kivágásával, míg a lengyel Sziléziával, a francia pedig a Rajna-vidékkel bajlódik. A *Mátyás Diák* szerint az antant vezetői szelik ketté – ugyancsak ollóval – Ausztria-Magyarországot és Németországot „A versaillesi szabóműhely”-ben. Clemenceau békeangyal felügyelete alatt a cseh oroszán, a lengyel, a magyar, a jugoszláv és az olasz figurák tépnek ki területeket Német-Ausztria térképéről, miközben az olasz a jugoszláv lábára („Fiume”) is rácsap. Már nem a területi szempontból nyertes, új országok, hanem a vezető nyugat-európai hatalmak politikusai készülnek megenni Ausztria térképét.³⁸

A *Kikeriki*-ben 1921 őszén a Magyar Királyság térképén egy megszeppent magyar alak áll, s kezek, melyekre a „Románia”, „Szerbia” és „Csehország” feliratok kerültek, további te-

³⁴ *Mátyás Diák*, 1919. dec. 7. 4. Sir George Clerk a brit külügyminisztérium megbízottjaként tartózkodott Magyarországon, ő állapodott meg Horthy Miklóssal, hogy Horthy veheti át a hatalmat Budapesten a román seregek kivonulását követően.

³⁵ *Mátyás Diák*, 1921. jún. 5. 1. Szinópeí Diogenész (i. e. 414 – i. e. 323) cinikus, népszerű görög filozófus, aki szerint a boldogság csak az erényes élettel érhető el, aminek feltétele, hogy anyagi javainktól megszabaduljunk. Diogenész állítólag Spárta utcáin fényes nappal lámpással keresett ilyen embereket, de nem talált, ami kifejezte véleményét kortársairól. *Pallas nagy lexikona*. 5. köt. Budapest, 1893. 336.

³⁶ A prágai alkotók eszköztárát ugyanakkor nem jellemzi e motívum használata az elemzett időszakban, azonban Ausztria és Magyarország élclapjai egymást is vádolták jogtalan területszerzéssel Nyugat-Magyarország kapcsán.

³⁷ *Borsszem Jankó*, 1920. júl. 25. 3. A zöld lomb a jövőbe vetett reményt szimbolizálja, s hogy „a történelmi Magyarország nem halhat meg”, így zöld lombbal díszített jelvény viselésére buzdított a Területvédő Liga. Felhívásukat idézi Buzinkay Géza: *A trianoni békeszerződés és a magyar liberális sajtó*. Médiakutató, 12. évf. (2011) Tél, 105. Egy karikatúrán a teljes „Magyarország”-fát is láthatjuk, mely még zöldell, de gyökereit a szerb, román, szlovák alakok elfűrészelik, ezért ki fog dőlni. Mindezt Lloyd George és Clemenceau nézi elégedetten a távolból. *Dongó*, 1920. ápr. 1. 5. (A kép átvétel valamely német nyelvű lapból.)

³⁸ Gabriele d'Annunzio 1919. szeptember 12-én szabadcsapataival elfoglalta Fiumét, de a rapallói szerződés (1920. nov. 12.) értelmében a várost szabad várossá nyilvánították, amit Olaszország csak 1920. december 31-én fogadott el. Pándi Lajos (összeáll.): *Köztes-Európa. 1763–1993, térképgyűjtemény*. Budapest, 1997. 390. *Kikeriki*, 1919. márc. 23. 2.; *Mátyás Diák*, 1919. jún. 22. 7.; *Kikeriki*, 1919. okt. 26. 2.; *Kikeriki*, 1919. júl. 13. 2.

rületeket kívánnak megszerezni, kiszakítani az országból.³⁹ Az ausztriai ábrázoláshoz hasonlóan térkép közepén bukkant fel egy magyar huszár a *Mátyás Diák* 1920. eleji egyik számában is, aki így kívánta megőrizni a területi integritást.⁴⁰ Ugyanekkor ugyanitt gróf Apponyi Albert sakkjátszmát játszik egy Magyarország alakú sakktáblán Lloyd George-dzsal, s Erdély és a Tiszántúl területén állnak a bábuik. A játék magában foglalja annak a lehetőségét is, hogy Apponyi nyer, s nem az ismertté vált feltételekkel kell a békét aláírni, hanem azok még módosíthatók.⁴¹ Hasonló képet közölt a *Borsszem Jankó* is, melyen ugyancsak Lloyd George és Apponyi sakkozik, de csak a brit miniszterelnök ér a sakktáblához. A képen nem a sakktábla alakja, hanem a bábuké a figyelemre érdemes: egy szlovák, egy magyar és egy osztrák-német figurát tologat a brit politikus – sugallva, hogy Nyugat-Európa játékként tekint a kelet-közép-európai békerendezésre. A képaláírás tovább erősíti az üzenetet, melyet a szerkesztő Apponyi szájába ad: „Emlékszik Excellenciád? Ön mondta a háború alatt, hogy a népeket nem lehet csak úgy tologatni, mint a sakktáblán.”⁴² A sakk helyett másfajta szerencsejátékok kaptak teret a *Wiener Caricaturen* magyar vonatkozású gúnyrajzain: gróf Károlyi Mihály miniszterelnök elkártyázta Szlovákiát, Horvátországot és Erdélyt, azaz a magyar politikai vezetés a hibás a területi veszteségekért, más alkalommal az ország mindent elveszített ruletten, amikor a pirosra tett. Ez utóbbi természetesen a Vörös Hadsereg sikertelen északi hadjárata, a magyarországi tanácsköztársaság bukása után jelent meg.⁴³

A térkép mellett a területi veszteségek – hosszú tradíciókkal rendelkező – ábrázolási módja a nemzetet vagy az országot szimbolizáló test megcsonkítása. Magyarország teljes amputálásának lehetünk szemtanúi a *Kikeriki*-ben, aminek következtében a magyar figurának sem keze, sem lába nem maradt, mert a levágott testrészeket az újonnan megalakuló szomszéd országok képviselői sietősen elvitték. A cseh alak Szlovákiával, a román Erdéllyel, a szerb Horvátországgal szaladt el, Michel pedig Nyugat-Magyarországot szerezte meg. Clemenceau azt kérdezi a kerek fejű, bajuszos magyartól, hogy „Monsieur János, valójában mit akar? Különben is, a glóbuszát meghagytam Önnek!”⁴⁴ A csonkítás motívuma a bécsi

³⁹ *Kikeriki*, 1921. nov. 12. 3. Egy tárgy széttépése mint a rombolás jelképe más módon, térkép nélkül is megjelent a lapok hasábjain, például: egy Magyarország feliratú nadrágot tépnek szét az új szomszédos országok képviselői. *Mátyás Diák*, 1920. febr. 29. 4.

⁴⁰ *Mátyás Diák*, 1920. febr. 8. 4.

⁴¹ *Mátyás Diák*, 1920. febr. 29. 5.

⁴² *Borsszem Jankó*, 1920. márc. 28. 1.

⁴³ *Wiener Caricaturen*, 1919. jan. 20. 1.; *Wiener Caricaturen*, 1919. aug. 20. 1. Károlyi hibáztatása a kialakult helyzet miatt a *Mátyás Diák*-ban is tetten érhető. Az emigrációba kényszerült volt köztársasági elnök – az egyre inkább erősödő antiszemitizmus időszakában – bolygó zsidóként tűnt fel, aki szerint „Mindenütt rossz, de legrosszabb volna otthon” (1920. okt. 17. 3.). Később mint „A legveszedelmesebb házaló” bukkant fel Károlyi, ugyancsak zsidóként, a Magyar Királyság térképét kezében tartva s eladásra kínálva (1921. júl. 17. 4.).

⁴⁴ *Kikeriki*, 1920. jan. 18. 2. A „magyar glóbusz” a magyar sovinizmust gúnyoló szállóige, melyet 1861-ben a bécsi *Donauzeitung* egy névtelen tárcírája használt először Tóth Béla szerint, „ráfogva egy magyar emberre, hogy a könyvesboltban azt mondta; Geben Sie mir globus von Ungarn.” (Tóth Béla: *Szájra szóló szájra*. Budapest, 1895. 346.) A „magyar glóbusz” motívumát felhasználta a bécsi lap további karikatúráin is: rajzolója szerint a magyar glóbusz lemondott a Szent Koronáról, mert már nem áll jól neki. A képen egy földgömb fejű, magyar öltözetben lévő alakot láthatunk, melynek feje már túl nagy a Szent Korona (*Kikeriki*, 1919. aug. 31. 7.). Magyarország helyzetét a magyarokkal szemben igen ellenséges hangnemet megütő *Kikeriki* még ennél is inkább nevetéssé tette, amikor Szerbia, Csehország és Románia fociznak a Szent Koronával, amit a magyar csak a pálya széléről figyelhet, lehetősége sincs beleszólni a küzdelem menetébe. A meccset a ro-

lapokban azonban nemcsak Magyarországgal, hanem a saját, illetve a németországi területekkel kapcsolatban is megjelent. A Versailles-i tükörteremben áll az amputált kezű, lábú és fél szemét is elvesztett Német Michel, illetve Germánia szobrából a milói Vénuszt készíti el Clemenceau, amikor levágja karjait (Elzász-Lotaringia, Kelet-Poroszország és Szilézia).⁴⁵ A *Wiener Caricaturen* képén pedig az osztrák fél bukkant fel láb nélkül, mankóval, az antanthatalmaktól koldulva.⁴⁶ A magyar munkást „A versaillesi véstörvényszék” – Clemenceau, Wilson és Lloyd George – ítéli minden végtagjának megcsonkítására, míg egy másik esetben csupán két kezét vesztette el Magyar Mihály, amikor Alexandre Millerand békítőleg lépett fel, s arra kérte őt és egy román fegyverest, hogy fogjanak kezét, ám Mihálynak egyetlen keze sem maradt, mivel mindkét végtagját („Erdély”, „Nyugat-Magyarország”) a román szűrjéhez varrva látjuk.⁴⁷ A *Mátyás Diák* hasábjain két alkalommal találunk olyan rajzot – még a békeszerződés aláírása előtt –, mely az Oszmán Birodalom veszteségeire utal: az országot megtestesítő figura műtétére készülnek az antantországok, egy másik képen az amputációnak már majdnem nekiálltak az orvosok, amikor a török felébredt az altatásból, ami riadalomra adhatott okot, mert így ő ellenállhat.⁴⁸

Az amputációk megjelenítéséhez szorosan kapcsolódnak az orvos–beteg szituációk, mivel az orvosok általában műtétet hajtanak végre a kiszolgáltatott helyzetben lévő, betegként ábrázolt vesztes országokon. Területvesztéskor vagy háborús vereség esetén ez az allegória a vesztes fél nem ritka megjelenítési módszere az európai karikatúrákon.⁴⁹ Megfigyelhetjük, hogy a bécsi és a budapesti élclapok is a nagyhatalmak képviselőit ábrázolták orvosként, s nem az újonnan megalakuló országokat. A *Kikeriki* képén Ausztria a fogorvosnál ül, s Clemenceau – „Ausztria érdekében” – a fogat csak darabokban húzza ki, így még nagyobb fájdalmat okozva betegének. A *Mátyás Diák* karikatúráján Hungária fekszik leszíjazva a műtőasztalon, „a sebészek” pedig Lloyd George, Clemenceau és Wilson professzorok, akik közül az utóbbi figyelmezteti kollégáit, hogy „Talán jó lesz várni, avval az operációval, uraim. Elpusztulna a beteg.” A doktorok mellett szikék várják, hogy mikor kezdődhet a beavatkozás, de a karikaturista reméli, hogy Wilson elnök mértékletességre tudja kényszerí-

---

mán, az olasz, a szerb és az angol király nézik egy padról (1921. nov. 12. 8.). A focimeccs saját vonatkozásban is feltűnt: a „Deutsch-Österreich” focilabdával játszik a cseh és a jugoszláv alak (*Kikeriki*, 1919. szept. 14. 2.).

⁴⁵ *Kikeriki*, 1919. ápr. 27. 8.; *Kikeriki*, 1919. máj. 18. 8. A Vénusz szobor a trianoni területvesztések kapcsán is felmerült a magyarországi lapokban: Hungária látható vérző karú milói Vénuszként, akit Aristide Briand francia miniszterelnök és Lloyd George szemlél, s megállapítják, hogy műremeket alkottak Trianonban (*Borsszem Jankó*, 1921. aug. 7. 1.).

⁴⁶ *Wiener Caricaturen*, 1919. nov. 20. 1.

⁴⁷ *Borsszem Jankó*, 1919. máj. 25. 1.; *Mátyás Diák*, 1920. okt. 17. 1. Alexandre Millerand francia elnök (1920–1924) Magyarországon a trianoni békéhez mellékelte ún. Millerand-levél következtében vált ismertté, mely alapján a kortársak későbbi határmódosítást reméltek. Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, 2002. 138.

⁴⁸ *Mátyás Diák*, 1919. jún. 1. 4.; *Mátyás Diák*, 1920. máj. 30. 5. A volt központi hatalmakkal kötött békék közül a *Borsszem Jankó* egy rajz erejéig megemlíti a Törökországgal kötött Sèvres-i békét is, melyen Marianne előtt egy összetört váza látható, s Lloyd George-dzsál közösen aggódnak a békeszerződés érvényben maradásáért. Lloyd George mérgesen jelenti ki, hogy „...a török szobaúr leverte a drága sèvres-i vázánkat!” (*Borsszem Jankó*, 1921. márc. 6. 5.). A Sèvres-i békét Törökország nem fogadta el, 1920–1923 között vívott háborúval elérte a békeszerződés felülvizsgálatát, így született meg a Lausanne-i béke (1923. júl. 24.).

⁴⁹ Lásd még: Tamás Ágnes: *Torzrajzok a Balkán-háborúkról*. Létünk, 43. évf. (2013) 2. sz. 46–53.

teni majd az európai politikusokat.⁵⁰ A *Borsszem Jankó*-ban is szemtanúi lehetünk egy operációnak, amihez nem csupán készülődnek az orvosok, de már fel is nyitották a lekötözött páciens, Magyar Mihály gyomrát, s eltávolítják a belső szerveit. A kép címe, „A neuilly-i operáció” utal a békeszerződés aláírását megelőző tárgyalásokra, de még azelőtt született, hogy a magyar delegáció elutazott volna Franciaországba.⁵¹

A tematika, mely szerint az Osztrák–Magyar Monarchia egykori nemzetiségei – a képek üzenete szerint teljesen jogtalanul – javakat és további területeket igyekeztek megszerezni Magyarországtól, illetve Ausztriától, számos jelképen, jeleneten keresztül került kifejezésre a bécsi és a pesti lapokban. Emberek amputálásán kívül megpillanthatjuk, amikor Ausztri-

⁵⁰ Kikeriki, 1919. jún. 8. 2.; Mátyás Diák, 1919. jan. 12. 1.

⁵¹ *Borsszem Jankó*, 1919. dec. 21. 1. Nem tudhatjuk, hogy befolyásolhatta-e Clemenceau gyakori megjelenését orvosként, hogy a politikus eredeti végzettsége valóban orvos volt. Pricker, D. P.: *Georges Clemenceau. Politikai életrajz*. Budapest, 1988. 20. Egy kórházi jelenet nem illeszthető be a fent bemutatottak közé, mivel a karikatúrán – a békekonferencián elmondott s a magyar közvéleményre nagy hatást gyakorló – beszéde után Apponyi Albertet, „A csodadoktor”-t láthatjuk, amint „leveszi Lloyd George szeméről a hályogot”. A rajzoló talán még bízott abban, hogy Apponyi beszéde a határok módosítására sarkallja a nagyhatalmakat (*Mátyás Diák*, 1920. febr. 1. 4.).

át szimbolizáló állatok testrészeit távolítják el a szomszédos országokat megszemélyesítő figurák. Ausztria feldarabolása azonban a csehszlovák vicclapba már nem mûtét, hanem egy disznóvágás képével került be. A levágásra váró sertésen az „Ausztria” felirat szerepel, a hentes, aki késeit élezi, Edvard Beneš csehszlovák külügyminiszter, a húsért pedig délszlávok, románok, csehek és szlovákok állnak sorban.⁵² A *Kikeriki* rajzolója szerint pedig Ausztria egy rák, melynek lábszárcsontjait a különböző szomszédos országok veszik el, így Magyar Mihály is eltulajdonítja a Nyugat-Magyarországot jelképezőt, de Mihály fogja a cseh oroszlán farkát is, tehát a rajz a Felvidékre vonatkozó magyar területi igényekre is utalt.⁵³

Javak, területek eltulajdonítását a szó szerint lopás motívumán keresztül is bemutatták a karikaturisták. Az éjszaka közepén az olasz, a román és a cseh figurák az Osztrák–Magyar Bank aranyát lapátolják át egy zsákba, miután felfeszítették a páncélszekrényt. Egy másik lap karikatúrája szerint a cseh vonatokat visz el hátizsákjában, míg a szerb élőállatot, többek között egy síró kismalacot, a *Mátyás Diák*ban ugyancsak zsákban cipel Wilson mindent az országból, de a román, szerb és szlovák még az amerikai elnök zsákjából is szeretne kapni, nem elégszik meg azzal, ami addig jutott neki, Ausztriától pedig egy másik képen ágynemût, paplant, párnát hordanak el saját szomszédai.⁵⁴

A nappal vagy az éj leple alatt végrehajtott rablásokon kívül még sokféle motívum bukkan fel mind az osztrák, mind pedig a magyar lapokban, ami mutatja a rajzolókat kreativitását is. A kevés valóban humoros alkotás egyike az, amikor a *Kikeriki* gúnyos véleménye szerint a magyaroknak le kell szokniuk a csárdásról, mivel az ország területe olyan kicsi lett, hogy már csak olyan táncot járhatnak, amit egyhelyben kell ropni.⁵⁵ A karikatúrák jó része azonban állatokhoz, állatmesékhez köthető, de találhatunk közöttük nem ókori fabulát, hanem bibliai jelenetet ábrázolót is: a *Kikeriki*ben „A sivatagi ördög” című képen Wilson, Clemenceau és Lloyd George – ördög képében – szólítják meg az egy szikla szélén egyensúlyozó Michelt, akinek Wilson felajánlja, hogy ha meghal, és nem akar többé Németországhoz csatlakozni, akkor a körülötte lévő – osztrák–német – területeket megkapja. A neki felkínált területekről – többek között Nyugat-Magyarországról – Michel azonban értetlenkedve jelenti ki, hogy ezek egyébként is az övéi.⁵⁶ Magyarországi lapokban „Nyugat-Magyarország” mint ló leveti magáról Michelt, ugyancsak ezt a területet szimbolizáló oroszlán támad az osztrák alakra, a *Borsszem Jankó* hasábjain összezsapott az osztrák–német sas és a magyar turul. A *Kikeriki* képen azonban a „szavazás” karóhoz kikötött „Nyugat-Magyarország”-lovat láthatjuk, s János a „Sopron” nevű fogát húzta ki a paripának.⁵⁷

Ugyancsak állatszimbólumok segítségével, de már két ókori fabulán keresztül irányítják rá a figyelmet a magyar szerzők három karikatúrán a túlzott területi igények veszélyeire. A

⁵² *Humoristické listy*, 1919. febr. 14. 57.

⁵³ *Kikeriki*, 1919. okt. 26. 2.

⁵⁴ *Kikeriki*, 1921. márc. 12. 1.; *Der Götz von Berlichingen*, 1919. aug. 2. 5.; *Mátyás Diák* 1919. márc. 16. 4.; *Kikeriki*, 1919. jún. 22. 2.

⁵⁵ *Kikeriki*, 1919. jan. 26. 3.

⁵⁶ Németül az umfallen ige jelentése lehet 'leesni' és 'meghalni' is, Michel pedig egy szikla szélén egyensúlyoz. *Kikeriki*, 1919. ápr. 13. 8. A mai Burgenland és Nyugat-Magyarország egyes területeit (Sopron) az antant – teljesítve az ausztriai kérést, mely az etnikai elvre hivatkozott – Ausztriának ítélte a Saint Germain-i békében, amit később a trianoni béke szövegében is rögzítettek.

⁵⁷ *Mátyás Diák*, 1921. szept. 18. 4.; *Borsszem Jankó*, 1921. szept. 11. 1.; *Kikeriki*, 1922. jan. 1. 8. A soproni referendum eredményét csak 1921 decemberének végén fogadta el az antant, ezért reagálhattott erre már csak a következő év elején az ausztriai rajzoló.

*Mátyás Diák*ban a román farkas és a magyar bárány az „Imperium” folyó partján állnak, s az Aesopus-i mesének megfelelően a farkas áll feljebb, mégis ő rója meg a bárányt, hogy zavarja a vizét. A bárány hiába válaszolja a farkasnak, hogy éppen fordított a helyzet, a vadállat felfalja. A mese tanulsága – hirdette a propagandakarikatúra –, a Magyar Királyság megcsonkítása elleni igazságos védekezés nem juthat érvényre. Egy másik alkalommal pedig cseh farkast (Edvard Beneš) és ugyancsak egy magyar bárányt láthatunk (gróf Bethlen István), de a farkas fenyegetésére a magyar miniszterelnök – bízva abban, hogy az igazságtalanságot orvosolni fogják – a következőket válaszolja cseh kollégájának: „Sohase erőlködj, szomszéd. Minden gyerek tudja már, hogy ez csak Aesopus meséjében vagy így.”⁵⁸ A másik állatmese ugyanitt már Ausztriához kapcsolódik, aki kutya képében áll egy folyó partján, s meglátja a tükörképét a vízben. Azt hiszi, a tükörképének nagyobb darab hús jutott, mint ami az ő a szájában van, így meg akarja szerezni azt is („Nyugat-Magyarország”), de kapzsísága következtében elveszíti zsákmányát.⁵⁹ A kép sugallja a bizalmat, hogy bár Ausztria már aláírta a Saint Germain-i békét, de ezen túlzottnak ítélt területi gyarapodás csak ígéret marad Ausztria számára. Mivel Ausztria is a háború veszteségeinek egyike volt, különösen szemet szúrhatott, hogy Nyugat-Magyarországra vonatkozó kívánságát teljesítette az antant. A kutyához további képzettársítások is kapcsolódtak, például vicsorgó kutyaként bukkant fel Nyugat-Magyarország. Az újonnan kialakított országok kutyaként fogyasztanak el magyar területeket, a kétfarkú cseh oroszlánnak pedig „kettő száj kellene” a két fark helyett, hogy az összes új területét bekaphassa.⁶⁰

Az evés motívuma felbukkant a *Mátyás Diák*ban is, amikor a békekötést követő számban „A lepényevők”, szerb, román és cseh figurák egy Magyar Királyság alakú süteményt fogyasztanak el, de fogaik beletörnek a süteménybe, azt sugallva, területi nyereségeik, az új országhatárok nem véglegesek, nem fognak tudni boldogulni az új államok. A *Kikeriki* rajzolója szerint Beneš és III. Viktor Emánuel olasz király lakomáznak, s pezsgőivás közben már a desszertet, gyümölcsöket esznek: Beneš az egykor az Osztrák–Magyar Monarchia területéhez tartozó cseh tartományokat, míg az olasz uralkodó Dél-Tirolt.⁶¹ A lap korábbi rajzán az antanthatalmak képviselői (Vittorio Orlando olasz miniszterelnök, Lloyd George, Clemenceau és Wilson) lakmároznak „Német-Ausztria” területeiből. A békekötés előtt még nem az új államok fogyasztják el a nekik juttatott területeket, s egyedül Wilson tányérjára nem került felirat arra vonatkozóan, hogy mit eszik, csupán szőlőszemeket láthatunk tányérjában. Orlando esetében falánságának is szemtanúi lehetünk: Dél-Tirol már a tányérjában van, de ő az asztal alatt még átnyúl Fiuméért. Már csak az Olaszországhoz került területekre utal az a kép, melyen egy olasz anyát pillanthatunk meg, akinek ikrei születtek: Trient (Dél-Tirol tartomány központja) és Trieszt. Itália értékes táplálékokat is kapott: a „trieszti tenger gyümölcseit” és a „dél-tiroli gyümölcsöket”, halat és sonkát szállított kosárban a hölgynek Giovanni Giolitti olasz miniszterelnök.⁶² A falánság a hét főbűn egyike, így

⁵⁸ *Mátyás Diák*, 1921. nov. 13. 1. A farkas és a bárány. In: Sarkady János (ford.): *Aiszóposz meséi*. Budapest, 1969. 77. Buzinkay világított rá arra, hogy a magyar liberális sajtó „meg volt győződve arról, hogy végül is az igazság győzedelmeskedik – de nem automatikusan, hanem, csak ha dolgozunk érte”. Buzinkay: *A trianoni békeszerződés*, 107.

⁵⁹ A húst vivő kutya. In: Sarkady: *Aiszóposz meséi*, 67. *Mátyás Diák*, 1919. febr. 2. 1.; *Mátyás Diák*, 1920. febr. 29. 1.

⁶⁰ *Mátyás Diák*, 1921. szept. 25. 5.; *Mátyás Diák*, 1921. okt. 2. 4.; *Borsszem Jankó*, 1919. jan. 12. 6.; *Borsszem Jankó*, 1919. febr. 16. 7.

⁶¹ *Mátyás Diák*, 1920. jún. 6. 5.; *Kikeriki*, 1921. febr. 27. 2.

⁶² *Kikeriki*, 1919. máj. 11. 2.; *Kikeriki*, 1921. jan. 30. 2.; *Kikeriki*, 1921. júl. 10. 7.

e motívum is igen alkalmasnak bizonyult a területi nyereségek elítélésére, kigúnyolására, ezáltal pedig jelentőségük lekicsinyíthetővé, örökérvényűségük kétségessé vált. Az étkezés azonban egy esetben örömet fejezett ki, nem pedig veszteséget: egy bécsi karikatúrán lakomával és zenével ünnepli ugyanis Ausztria Burgenland „bevételét”. Az étkezéseket követően – a túlzottnak ítélt területi nyereségek folytán – már jóllakottan „Emésztési zavarok”-kal küzd a *Borsszem Jankó* szerint a cseh oroszlán és a román hiéna.⁶³

Közös vonása a bécsi és budapesti lapok ábrázolásainak a fájdalom, a szenvedés megjelenítése – akár a krisztusi szenvedéstörténet formájában –, 1920-ban még nem teljesen reményvesztetten. A *Mátyás Diák*ban először 1919 karácsonykor tűnik fel az elkeseredettség motívuma, amikor Magyar Mihály nem tudja feldíszíteni a karácsonyfáját, mert annak ágait („Erdély, Bánát, Tót föld, Szerémség, Nyugat-Magyarország”) leszaggatták, de az alsó, megmaradt fenyőágon még ég egy gyertya, a „reménység”, amely beragyogja az egész szobát. A *Borsszem Jankó* karácsonyi képén ugyanekkor egy fenyő alatt síró magyar fiúcskát láthatunk, a szomszédos országok mindegyikét is kisgyermekek szimbolizálják, akik mind kaptak ajándékot „Clemenceau papá”-tól, csak a magyar kisfiú nem.⁶⁴ A *Mátyás Diák*ban a béketárgyalások megkezdését követő számokban eltűnt a remény a képekről, Hungária szomorúan ül, a háttérben a magyarországi folyókat ábrázoló térképvázlattal, melyen az országhatárok vagy a megszállt területek határvonalai nincsenek berajzolva, még várja a tárgyalások végkimenetelét. A *Dongó* húsvét vasárnap előtti címlapján a „Feltámadás” című rajzon a „Magyar Nemzet” továbbra is fuldoklik a tengerben, nem nyújt senki segítő kezét – még húsvétkor sem.⁶⁵ A halottak napjához közeli számokban a *Mátyás Diák*ban mind 1920-ban, mind pedig 1921-ben egy-egy rajzon temetőben siratja Hungária az elveszített területeket. A korábbi képen egy szomorúfűz alatt áll a közös sír, négy kopjafával, melyekre az elveszített területek – Hungária gyermekeinek – nevei kerültek: „Erdély, Felvidék, Kelet-Magyarország, Dél-Magyarország”, a képaláírás pedig: „Feltámadunk!”. A későbbi rajz a feltámadás motívumát még inkább előtérbe helyezte, a sírkert kapujának felirataként is bekerült a kép felső harmadába, a bejárati kapu tartóoszlopán a magyar címerpajzs kapott helyet, s a képaláírás is ugyanaz maradt, míg a sírkövek elnevezései változtak: Nyugat-Magyarország, Észak-Magyarország, Kelet-Magyarország, Dél-Magyarország.⁶⁶ A *Kikeriki* 1919-ben kétszer ábrázolt temetői jelenetet: először az újság címadó figurája, egy kakas szemléli az „első világháború” és a „Saint Germain-i békefeltételek” sírját, s közli: „Most először hiszek igazán a holtak feltámadásában”.⁶⁷ A halottak napi képen nincs nyoma a feltámadás reményének, Karl Renner osztrák kancellár az *Anschluss* sírjára tesz koszorút, míg mások a Csehszlovákiához, a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz és Olaszországhoz került területek sírköveihez.⁶⁸ A *Mátyás Diák*ban – Hungárián kívül – egy búsuló férfit is megpillanthatunk, amint egy asztalnál ülve mereng, a háttérben pedig a régi és az új ország

⁶³ *Kikeriki*, 1921. nov. 27. 1.; *Borsszem Jankó*, 1920. jún. 13. 1.

⁶⁴ *Mátyás Diák*, 1919. dec. 28. 1.; *Borsszem Jankó*, 1919. dec. 28. 1.

⁶⁵ *Mátyás Diák*, 1920. jan. 25. 1.; *Dongó*, 1920. ápr. 1. 1.

⁶⁶ *Mátyás Diák*, 1920. okt. 31. 1.; *Mátyás Diák*, 1921. nov. 6. 1. A második kép sírköveinek nevéhez az ötletet talán az 1921 januárjában a Szabadság téren felavatott szoboregyüttes adta (Zeidler: *A revíziós gondolat*, 200–202.), ahol a négy égtáj allegóriái a területveszteségeket jelképezték. A szoboregyüttes is megjelent a lapban az „Illusztrált Petőfi” című képsoron, mely a négy égtajat ábrázoló szoborcsoporthoz tartalmazza a következő képaláírással: „Szobor vagyok, de fáj minden tagom.” (*Mátyás Diák*, 1921. jan. 23. 5.). Az idézett sor azonban nem Petőfi, hanem Vörösmarty Mihály „Az élő szobor” című költeményéből származik.

⁶⁷ *Kikeriki*, 1919. szept. 7. 8.

⁶⁸ *Kikeriki*, 1919. nov. 2. 2.

körvonalai tűnnek elő. Reményt adhatott az 1920–1921 fordulóján napvilágot látott „Szilveszter-éji álom” című kép, mely szerint 1920-ban még szomorkodik a magyar férfi az új országhatárok miatt, 1921-ben pedig már katonaruhában, tette készen tűnik fel, s a régi ország területét ábrázoló térképet fogja a kezében, katonai akciót remélve. A karikatúrán 1920-at a sötét színek jellemzik, az alsó sarokban ábrázolták a magyar figurát, míg 1921 világos, a kép közepén Nagy-Magyarországgal, melyet fény ölel körül, de az ország még nem került az elérhetetlen égi szférába.⁶⁹ Az 1921. év végén azonban ismét csak a szomorúság kapott teret a remény ábrázolása nélkül: az egyik számban a magyar férfit a földhöz szögezték a csehek, a románok és a szerbek. Kezeit kikötötték, az új határokat jelző szögeket pedig a felső testébe verték bele: az egyiket a szívébe, a másikat az ágyéka fölé, majd egyet-egyet a törzs jobb és bal oldalába. A magyar alak arcára kirajzolódik a fájdalom, s a kép sugallja, a beavatkozást nem élheti túl. A szcenárió nyilvánvalóan nem véletlenül hasonlít Krisztus szenvedésének egyes elemeire: Krisztus szívét lándzsával döfték át, s a felsőtestének jobb és bal oldalán keletkezett a bemeneti és a kimeneti seb. A *Die Muskete* címlapján pedig Ausztria látható – ismét Krisztus szenvedésére utalva – keresztre feszítve.⁷⁰

Az ausztriai élclopokat az *Anschluss* tiltása miatti szomorúság jellemezte – elsősorban 1919-ben – a területvesztésen való kesergésen kívül. „Az antant boszorkánynál” német Jancsit és osztrák-német Juliskát külön-külön ketrecbe zárták, máskor Michel hiába könyörög Clemenceau-nak, aki a „Deutsch-Österreich” tábláról lemeszeli a „Deutsch” szót, Ausztria a *Kikerikiben* árva, síró bábiként kapott helyet, sőt „A germán ikrek”-et a francia politikus ismét orvos képében fűrészszel vágja ketté. A gyerekek két feje van, de csak egy teste, így az operáció halálos kimenetelű lehet akár mindkét gyermek számára, Renner pedig Ausztria vérző szívét adja át az antantnak a „Megtiltott Anschluss” című rajzon.⁷¹ A *Mátyás Diákban* nem egy élő politikust, hanem az elkeseredett országalapító királyt pillanthatjuk meg, mi-

⁶⁹ A térkép mint az ország emelkedett, szakrális ábrázolásmódja nem jellemzi az elemzett időszak karikatúráit. Sinkó Katalin mutatott rá arra, hogy a plakátokon, festményeken, levelezőlapokon megjelent térkép, mely ekkorra gyakran átvette Hungária szerepét, s az egész nemzetet szimbolizálta, az égi szférába emelkedett. Nagy-Magyarország szinte vallásos tiszteletére Sinkó több példát idézett, s kifejtette, hogy a történelmi Magyarország ezeken az ábrázolásokon nem lakóterként értelmezhető, hanem mint – a földi halandó számára elérhetetlen – mennyország, mely „inkább szolgálhat égi vigaszként, mint valóságos lakhelyül”, mégis ezen ábrázolások mozgósító ereje igen nagy. Sinkó Katalin: *A megsértett Hungária*. In: Hofer Tamás: *Magyarok Kelet és Nyugat közt*. A nemzettudat változó jelképei. Budapest, 1996. 272–278.

⁷⁰ A Krisztus szenvedésére emlékeztető rajz nem egyedülálló a korszakban, számos képeslapon, plakáton tűnik fel ez a motívum. Krasznai Zoltán: *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon*. Pécs, 2012. 177–180. A békeszerződés aláírása előtti nap Úrnapja volt, így egyértelműnek tűnt, hogy a prédikációkban, szónoklatokban párhuzamot vontak Krisztus és a magyarság sorsa között. Buzinkay: *A trianoni békeszerződés*, 105. A szenvedéstörténet felelevenítésével kapcsolatban Sinkó hívja fel a figyelmet arra, hogy a „vallásos nacionalizmus konzerválta a nemzeti sérelem érzetét, de erre sajátos gyógyírt is kínált a szakralitás”. Sinkó: *A megsértett Hungária*, 276. Annak ellenére, hogy Krisztus szenvedése bevett keresztény szimbólum volt a fájdalom vizualizálására, csak a trianoni béke aláírása után jelent meg a magyar karikatúrákon, az ausztriai rajzokon pedig még később, 1921 végén. *Mátyás Diák*, 1920. aug. 8. 4.; *Mátyás Diák*, 1921. jan. 2. 5.; *Mátyás Diák*, 1921. dec. 4. 1.; *Die Muskete*, 1921. nov. 3. 1.

⁷¹ *Kikeriki*, 1919. jún. 6. 1.; *Kikeriki*, 1919. szept. 21. 8.; *Kikeriki*, 1921. jan. 30. 2.; *Kikeriki*, 1919. dec. 14. 8.; *Der Götz von Berlichingen*, 1919. szept. 13. 3.

közben a régi Magyarország területére belerajzolt új határokat szemléli, s értetlenkedve, fájdalmas arccal kérdezi: „Ez volna az én országom?!⁷²”

Összegzés

Zeidler Miklós a két világháború között kikristályosodott, de már az első világháborút követően is felbukkanó magyar irredenta jelképrendszeren belül három típust különböztetett meg: „a krisztusi szenvedéstörténet vulgarizálását”, „a szabadságharcra való mérsékelt párhuzamokat”, illetve „a honfoglaló-honvédő ikerszimbólum aktualizálását”, azaz a hazát a „rátörő ellenséggel és rablókkal szemben” védelmező hős ábrázolását. Már nem specifikusan a revizionizmushoz, irredenta képekhez kapcsolható ősi szimbólumpáros, a fény és a sötétség is előfordul az irredenta jelképek között.⁷³

Megállapítható, hogy – a második típust kivéve – az élclapok is éltek a fenti kategóriákba sorolható motívumokkal,⁷⁴ melyeket azonban számos tipikusan gúnyrajzokra jellemző szimbólum egészített ki. Az immár nem nagyhatalmi pozícióból újrafogalmazott ausztriai és magyar önkép, identitás részévé vált a szomorúság és a revízió iránti vágy, melynek lenyomatát mutatják az elemzett karikatúrák. Az élclapok – annak ellenére, hogy elsődleges funkciójuk a szórakoztatás – a kezdetektől tevékeny részt vállaltak a kormányzati propagandában. A magyarság megmagyarázhatatlan fájdalomként élte át a területek elvesztését, az igazságosnak ítélt békefeltételek kiszabását lehetetlennek vélték, egyre inkább a reménytelenség uralkodott el a karikatúrákon. Beépült a nemzettudatba új elemként a szenvedés és a fájdalom, az igazságtalannak ítélt béke teljes elutasítása, ami évtizedeken keresztül lehetetlenné tette a kialakult helyzet s annak pontos vizsgálatát, hogy milyen okok vezettek a Monarchia felbomlásához.

A magyar és ausztriai lapok az új szomszédos államok törekvéseiről maró gúnnyal szóltak, sőt az ausztriai lapokban magyarellenesség, míg a magyar sajtótermékekben osztrákel-lenesség is megfigyelhető. Magyarország kitartott a területi integritás elvének hirdetése mellett, a nem magyar nemzetiségekről még a dualizmus korában alkotott negatív kép, mint ahogy a magyarokról kialakult kép az ausztriai és a cseh élclapokban is, tovább élt. Ez utóbbiak szerint a magyarok túlsúlyosak voltak, gyakran arisztokrata göggel vádolták őket már a 19. század második felének cseh és bécsi karikatúrái is, s e tulajdonság újra előtérbe került a prágai és a bécsi karikatúrákon, sugallva, sorsukra kihatott önteltségük és agresszivitásuk.⁷⁵

A rajzok gyakran már a 19. században is jól ismert szimbólumokból építkeztek (például: térkép, amputációk, orvos–beteg szituáció, evés–falánság) – néha új jelentéssel megtöltve azokat: a fa a nemzet szimbólumaként a 19. században is előfordult, de a Területvédő Liga felhívása következtében többletjelentést kapott a magyar lapokban. Számos motívum bukkant fel több lapban, akár igen eltérő kontextusban, s az azonos vizuális elemek feltehetőleg eltérő érzelmeket is kiválthattak a különböző nemzetiségű olvasókból. A betyár például – az élclapok más-más nemzeteket illettek vele –, azonos jelentéstartalommal, negatív konnotációként bukkant fel. Hasonlóképpen azonos jelentéssel bírtak a mütét-jelenetek, bár nyilvánvalóan egészen más reakciót válthatott ki a cseh olvasóból, amikor a prágai lap

⁷² Mátyás Diák, 1921. dec. 11. 1.

⁷³ Zeidler: *A revíziós gondolat*, 198.

⁷⁴ Egyetlen képen tűnt fel az elemzett lapokban Kossuth Lajos, de az egy Habsburg-ellenes alkotás, a revízió témájához nem kapcsolódik. Dongó, 1920. júl. 1. 1.

⁷⁵ Például: vérszomjas magyar törrel a szájában, *Die Muskete*, 1920. júl. 8. 1.

hasábjain a magyar gyomrát vágják fel, mint a magyar olvasóban az, amikor Magyar Mihályt operálják a budapesti lapok képein. Az esetlegesen eltérő érzelmi válaszoktól eltekintve megállapíthatjuk, hogy bár léteztek kizárólag az adott időszakokra (például: Tanácsköztársaság) vagy bizonyos élcsepokra (például: ókori fabulák a magyar lapokban, magyar glóbuszal való gúnyolódás a bécsi sajtótermékekben) jellemző szimbólumok, mégis inkább a hasonlóság dominált az ábrázolási módok tekintetében. Több visszatérő elemre bukkanunk akkor is, ha az északi hadjárat képeit vetjük össze a békeszerződést követő területi igények és veszteségek megjelenítésével: térképek és bizonyos állatok (például: kutya, ló) újra meg újra a karikatúrák szereplői lettek, a visszaköszönő motívumok nagy száma hozzájárulhatott a propaganda hatékonyságához is.

Az ausztriai lapokat a kismemzeti lét elfogadhatatlansága hatja át, újra meg újra propagálták az *Anschluss* szükségességét, s gyakran hasonló szimbólumokat alkalmaztak, mint a magyar vicclapok (például: temető-jelenetek). Az ausztriai humoros-szatirikus sajtótermékeket markáns csehellenesség, míg a csehszlovák lapot eleinte németellenesség jellemezte a dualista tradícióknak megfelelően – megjelenítési módszerét, motívumkészletét tekintve is –, amihez később, már az itt vizsgált periódust követően erőteljes, defenzív magyarellenesség és az antirevizió hirdetése járult (a Tanácsköztársaság időszakában persze a magyarellenesség szintén kimutatható).

A nemzeti identitás, önkép fontos jellemzője, hogy meghatározásához szükséges egy „másik” csoport, vélt vagy valós ellenség(-kép), amely minden vicclapban megtalálható, s amely negatívabbá vált az elemzett periódus végére – minden humoros, barátságosabb gesztus eltűnt a vicclapok hasábjairól. A csipkelődő humor elillant a rajzokról, helyét átvette az ellenséges hangneme, még ausztriai–magyar viszonylatban is, s a két vesztes ország élcsepjaiban sem figyelhető meg egymás iránti szolidaritás. Ausztria és Osztrák Michel – a vágyott *Anschluss*-szal összhangban – csupán Németországgal érzett együtt a bécsi élcsepok képein, Magyar Mihály pedig kizárólag saját sérelmeivel foglalkozott. Az új politikai feltételrendszerben – a többi propagandaeszközzel együtt – a vicclapok új csoportidentitásokat tettek láthatóvá, melyek egyes elemei a múltban gyökereztek: a magyarság, melynek célja a teljes területi revízió, s melyet egységbe kovácsolt a területi veszteségek okozta fájdalom, az *Anschluss*-ra törekvő osztrákok, végül az új szomszédos államok, melyek születésétől kezdve területeik védelmére összpontosítottak.

ÁGNES TAMÁS

“Monsieur John, what is it exactly that you want? Anyhow, I have left your Globe for you!” Territorial losses and expansion in the cartoons of satirical papers (1919–1921)

The paper discusses how the Paris peace conference and its consequences were seen in the cartoons published in Hungarian (Magyar Herkó Páter, Borsszem Jankó, Mátyás Diák, Dongó), Austrian (Figaro, Kikeriki, Die Bombe, Die Muskete, Wiener Caricaturen, Der Götz von Berlichingen) and Czechoslovakian (Humoristické listy) satirical papers. It analyzes how they portrayed the northern expedition during which the Hungarian Red Army tried to achieve the modification of the established borders of Hungary by military force, then the contemporary view of the peace conference, and finally the way the territorial losses and expansion following the treaty were depicted. Besides, it takes a close look at the opinions about the new neighboring countries, the new and old conflicts of the former ethnic groups of Austria-Hungary, which were by then evolving within a nation state framework. The visual elements of the cartoons are grouped and compared by motifs.

The results show that several symbols are recurring elements in the cartoons (for example, map, eating, animals etc.), but this short period is characterized by the similarity of symbols, besides the unique ideas of the cartoonists. The peculiarity of the cartoons is that humor has disappeared to be replaced by a mutually hostile tone. Besides the territorial losses, the Austrian satirical papers often dealt with the block of Anschluss, while Hungarian papers tried to mirror the inexpressible grief felt over the new borders of Hungary.